

KAZINCZY GESSNER-FORDÍTÁSA.

I.

Az egyes korok hangulatát kétségkívül azon irodalmi művek tükrözik vissza leghívebben, melyek legnépszerűbbek, mert azt a művet olvassák leginkább az emberek, melyben saját érzelmeiket, saját lelki állapotukat találják festve, s annál élénkebb e munkák hatása, minél több közös vonást mutatnak föl az olvasó lelkületével.

A mult század második fele ismét egyike azon korszakoknak, melyben az idyllköltészet volt közkedveltségű, s az idyll örvendett általános elterjedésnek. És ez általános elterjedés egyik jele annak, hogy az emberek kedélye, mely oly fogékony az idyll naiv és sentimentalis szépségei iránt, nem a rendes, természetes állapotban van, hogy a beteges exaltatio oly általános, mintha az emberek a levegővel szítták volna magukba.

Ha kutatjuk, hogy e korban mik voltak az emberek legnépszerűbb olvasmányai, azt fogjuk találni, hogy ezek mind sentimentális jellegűek. A sentimentális vonás erősen érvényesül mindazon művekben, melyekben akkor egész Európa gyönyörködött. A *«Nouvelle Heloise»*-en kezdve, a *Wertherrel* folytatva a kevésbé jelentős művek egész seregében mindenütt a sentimentalismus az uralkodó. Ez irány hatása mutatkozik nálunk a *Fanny hagyományai*ban, *Kártigámban*, *Bácsmegyeiben*, s egyes harmadrangú német sentimentalis regények fordításában. E sentimentalis vonással függ össze a természetnek rajongó szeretete, mit e művek szintén híven tükröztetnek vissza.

A kedélyek mind betegek. Mindig hasonló sentimentalis hangulat uralkodik fölöttük, a minő e művekből áramlik felénk. E beteg kedélyek mind rajongnak az idyllért, s különösen az ezen század izlése szerint módosult idyllért, melyben feltalálhatják, a

mi után sovárognak. Feltalálják azt a sentimentalis hangulatot, mely az ő lelkük hangulatával oly rokon; feltalálják a természetnek azt a kultuszát, mely Rousseautól kiindulva egész Európában elterjedt; feltalálják ideáljukat az emberről, a társadalomról, az életről, s a boldogságról, melyek ideálja *így* szintén a Rousseau eszméinek hatása alatt született meg. Vigasztalás nekik, ha érzékeny kedélyüknek szabad folyást engedve együtt érzeleghetnek érzelő pásztoraikkal, ha velük együtt gyönyörködhetnek a lombok suttogásában, patakok morajában, mezőn és erdőn a virágok ezreiben, hallgatva a «szerelmes galambok nyögdecselését», s benépesítve a vidékeket nymphákkal, faunokkal; vigasztalás nekik elfordulni e világ nyomorúságaitól, melyet a hét éves háború s a civilizáció hatása alatt kifejlett sok visszásság majdnem elviselhetetlenné tesz, — s gyönyörködni ama boldog paradicsomi élet rajzában, hol az ember a maga ártatlanságában, természetességében, a civilizáció furfangjaitól meg nem mételyezve jelenik meg. Vigasztalás nekik mindez, s mind e vigasztalást együtt lelik föl az idyllben. A sentimentális regényekben csak a sentimentális hangulat s a természet kultusza, a Robinsonadokban s az utópikus regényekben csak a természetten alapuló, s a művelődés raffineriáitól ment boldog élet rajza van meg: az e korszakbeli idyll azonban egyesíti mind a kettőnek e különösen kedvelt tulajdonságait.

II.

Ime ez magyarázza meg Gessner Salamon óriási hatását.*) Idylljeit remekműveknek tartják és sietnek lefordítani. Francia, angol, olasz, portugál, hollandi, dán és orosz nyelven, s némely nyelven több fordításban is jelennek meg. De nemcsak hogy lefordítják majd minden számottevő európai nyelvre, hanem átdolgozzák, versbe szedik és sokszorosán utánozzák. Pedig Gessner maga is utánzó, s művei az utánzat legjellemezőbb tulajdonságaival bírnak. Eredetijének csak külső sajátságait adja vissza, csak úgy szólván technikai fogásait sajátítja el, de a szellem, mely ez idylleket

*) Gessner S. szül. 1730-ban Zürichben. Idylleket, pásztorregényeket (Daphnis, Ábel halála) s pásztorjátékokat (Evander és Alcinna, Eraszt) írt. Meghalt 1788. márcz. 2. Gessner életét l. Kirschnersche Nat. Bibl. 41. k. Gessners Werke. Mit Einleitung von Ad. Frey.

átlengi, egészen más mint mintájáé, Theokrité. *) Ez a szellem a XVIII. század második felének szelleme. De éppen ezért volt oly nagy hatása. Gessnert Theokrit fölé helyezték a kortársak nem egyszer, mert a naivitást, a gyöngédséget sokkal fokozottabb mérvben találták föl nála, mint Theokritnál. Pedig éppen azért áll alatta, éppen azért csinált, mesterkelt, hazug. A mi Theokritnál a maga korában igaz volt, az Gessnernél az ő korában már nem az.

Theokrit realista, ki híven, lehetőleg élénk színekkel festi pásztorainak életét. Gessner idealista, ki képzeletében eszményi pásztorokat teremt, s ezekbe egy XVIII. századbeli érzékeny kedély érzésvilágát lehel. Theokritnál a cselekvény a földolog, Gessnernél a leírások és érzelmek. Theokrit idylljei inkább elbeszélő költemények, Gessneréi lyrai ömlengések. Az előbbinek pásztorai emberek, az utóbbiéi csak árnyak. Theokrit egyéneket rajzol, s minden pásztorának megvan a maga jelleme, Gessner egy tipikus pásztor-eszményt, mely minden idyllben ugyanaz más és más név alatt.

A Theokrit és Gessner közti különbséget igen találóan tüntette föl már Herder is.

«A svájci Gessner valamennyi műve közül — így szól — legjobban szeretem idylljeit; hadd hasonlítsam össze ezeket Theokritéival, jobban megérdemlik az összehasonlítást, mint Fontenelle vagy Pope idylljei . . . Pásztorai mind ártatlanok, nem mintha ártatlanságuk műveltségi állapotukból folyna, hanem mert az ártatlanság állapotában élnek. Csupa pásztorálarcz, sehol egy valódi orca, pásztorok és nem emberek. A helyett hogy cselekednének, foglalkoznak: énekelnek, csókolódnak, isznak, s a kertet művelik. Mindig ugyanaz a pásztor, csak hogy más helyzetben. — Ily módon tehát Gessner szemben állna Theokrittal. S valóban nem tudom, mondhatnám-e, a mit Ramler róla mondott, hogy «ő valóban Theokrit szellemében költött. Hasonló édességet, hasonló naivitást, hasonló ártatlanságot találunk itt is.» A görögök édessége még tiszta vizital a múzsák forrásából, a német költő itala már meg van cukrozva. Ama naivság ott az igénytelen ter-

*) Theokrit körülbelül 300-ban Kr. e. született Syracuseban. Életviszonyairól nem sok a biztos adat. Összesen 32 költemény maradt nevével fenn, melyek közül azonban csak 25-öt tulajdonítanak neki. L. Theokrit s a görög és római idyll. Irta dr. Bászai Aurél. Budapest, 1880.

mészet leánya, a Gessner naivitását ideális művészet szülte. Amaz ártatlanság ott a kor szokásaiban és erkölceiben nyilatkozik, ez utóbbi kiterjed egészen az érzületig, hajlamig, szavakig. Röviden: Theokrit szenvedélyeket és érzéseket fest a megszépített természet után, Gessner érzelmeket és foglalkozásokat egy egészében megszépített ideál után.¹⁾

Közös vonások mindkettőnél csupán a külsőségek. A tárgyban bizonyos hasonlóság, melylyel Gessner idylljei igen gyakran egymás között is birnak. Így a pásztorversengések gyakori motívuma, melynek a hajdani görög pásztoréletben van meg az alapja, s Theokrithez innen jött át, — a szeretett lánynak dal által való megnyerése, ajándék-adás, szerelmi kötekedések. A naivítás nyilvánulása az öndicséretben, az ifjú szerelmeseknél pedig a szerelem öntudatlan fölébredésében. Közös továbbá az egész mythologikus apparatus: a görögös nevek, a görög istenek szereplése, Amor, Pán, Silvanus, a faunok és nymphák gyakori fölléptetése.

Mindemellett nem lehet tagadni Gessner tehetségét és érdemeit. Herder sem tagadta meg, Goethe is méltányolta, Schiller is elismerte ezeket.²⁾ Gessnernek van érzéke az idylli iránt. Bizonyos gyöngédség és báj ömlik el művein, s néhol sikerül neki igen kedves, megható genréket festeni. Különösen az apróbb idyllek, hol nincs elnyújtva hosszadalmasan a játék, szolgálnak kellemes olvasmányul. Ehhez járul stilusa, mely egészen megfelel e műfaj finomságának és gyöngédségének. Választékos, emelkedett, plasztikus nyelve valóságos vers hatását teszi az emberre. Bizonyos hangulatban idylljeinek némelyikét, egy-egy rövid képecskéjét ma is élvezhetni. Csakhogy bizonyos fogékonyság kell hozzá. «A lelki szükség ily perczében hatásuk aztán annál hatalmasabb, — mondja Schiller; — csakhogy az igazi szépnek ilyen perczre soha sem kellene várnia, hanem inkább azt előidéznie.»³⁾

¹⁾ Ueber die neuere deutsche Literatur. Fragmente.

²⁾ Goethe a «Dichtung und Wahrheit»-ben így nyilatkozik róla: «Gessners höchst liebliche Idyllen öffneten eine unendliche Bahn».

³⁾ «In dem rechten Moment des Bedürfnisses wirken sie dafür desto mächtiger; aber auf einen solchen Moment soll das wahre Schöne niemals zu warten brauchen, sondern ihn vielmehr erzeugen.» (Ueber naive und sentimentalische Dichtung.)

III.

Gessner idylljeit hozzánk Kazinczy plántálta át. Ez idylleknek könnyű volt Kazinczynál a Schiller által említett alkalmas pillanatra találniok, mert Kazinczy úgyszólván folyton a fogékony-ság állapotában volt, s mondhatni egész élete ily pillanatok egymásutánja.

1771-ben mint pataki diák ismerkedik meg először Gessnerrel. A göttingai *Musenalmanach*ban, melyet Gyürky István ad neki kölcsön, találta két idylljét. Elragadtatását legjobban jellemzi, a mit ő maga ír erről *Pályám Emlékezetében*: «Ki az a Gessner? irt-e egyebet? s mit? Miként lehetne a könyvet megszerezni? Ezt akarám tudni, s Patakon senki nem volt, a ki megmondja». Később pedig ezt írja: «Alig várom, hogy Pestre érhessünk s megvehessem Gessnert, ha többet is irt, mint a mennyit a Göttingai *Musenalmanach*ban leltem».

És Gessner Kazinczynak kora ifjúságától kezdve mindvégig kedvence maradt.*) Az a vonzalom, mely az első olvasáskor így rögtön fölbred szívében, csak természetesnek fog tetszeni, ha meggondoljuk, hogy Kazinczy Gessnerben mintegy ideálját találta föl; föltalálta azt, a mi lelkének leginkább megfelelt. Kazinczynak egész egyénisége, minden tulajdonsága, minden jellemvonása mintegy rokon a Gessner *Idylljeinek* szellemével.

Kazinczy naiv ideális lélek volt az egész életén át. A külső

*) Gessner iránt való szeretetét legjobban kifejezi 1782. okt. 19-iki Gessnerhez intézett levelének e néhány sora: «Entzückt durch seine lieblichen Gesänge bewunderte ich den Nachahmer, den Ueberträger seiner Vorgänger. Da las ich nichts als ihn: ich fieng dem Theokrit und besonders dem Virgil untreu zu werden. Er ward mein Freund, mein Begleiter, meine tägliche Gesellschaft.

Je mehr ich ihn las, desto mehr loderte die Flamme der Nacheiferung in meinem Herzen auf. Ich lernte Stellen, die mir mehr gefielen, Wort zu Wort, und bald darauf fieng ich seine Idyllen zu übersetzen.» Kaz. Lev. kiadj. Váczy. I. 37. l.

E levélen is érzik Gessner hatása. Az aláhúzott hely rokon *Az első hajós* II. énekének következő passusával: «De, úgy-e, itt maradsz?» stb. 380. l.

Ilyen Gessner-hatás mutatkozik Gessnernéhez írt levelének (Kaz. Lev. kiadja Váczy. II. 365. l.) köv. mondatában: «... «Dass das Leben eines gut gewählten Pärchens, wie zwo wohlgestimmte Flöten sind, die in sanften Tönen das gleiche Lied spielen.»

élet hullámai sohasem érték lelkét, nem hatottak el odáig. Később aggkorában is még oly szerelemmel beszél Sophiejáról mint egy Gessner-idyllben a serdülő pásztor. Mikor Guzmicsot meglátogatja, egy-egy fa kérgébe vési a maga és kedvesei nevét. S ezt meg is írja a *Pannonhalmi útban*: «. A monostor kertjében akarám hagyni emlékemet, s másnap egy Ailantus kérgére a Guzmics neve első betűjét, egy igen szépen indult fekete nyáréra a Szemeréét, egy Gleditchiára a magamét, egy Rhusra egy S betűt metszettem¹⁾. . . » stb. «Talán ifjú játék — teszi hozzá mintegy mentegetőzve — de Klopstock nem tartá illetlennek magához, hogy magának és barátainak egy-egy fát avata fel. Mely nem boldog, a ki mindig bölcs!» Az ilyen naiv lelket, kit az élet nagy eseményei nem érintenek, ki nem törődik azzal, mi történik a nagy világban, kire nézve közönyös: háború-e vagy béke, csak ideális világából ki ne zavarják, — hogyné gyönyörködtetné a pásztorok naiv, egyszerű története.²⁾ Idealismusa, melyet a sors semmiféle csapása meg nem gyengített, szintén feltalálta e pásztorok körében a maga világát. Lelke, mely mindig az eszményt kereste s csak a nymphák, faunok s a szelid érzések világában volt otthon,³⁾ ez otthont Gessnernél föltalálta. A természet iránti szeretete, mely már gyermekkorában mutatkozik nála, szintén vonzotta őt az idyllekhez, melyeknek egyik főszépsége épen a természet hangulatos leírásában van.

Mind e jellemvonások: az idylli iránt való vonzalma, a pásztorok és mythologikus világuk kedvelése, s a természet iránti szeretete már kora ifjúságában nyilatkoznak,⁴⁾ midőn mint 13 éves gyermek a Bodrog partján a berekben «declamálgatja Alexist, Corydont és Daphnének elváltozásait».⁵⁾

Megfelelt Kazinczy lelkének az a sentimentalismus is, a mi ez idyllekben lakik. Kazinczy épen oly érzelmes természetű, mint kora. Szereti a szív «szelid érzékenységét», szeret sírni, s nem ak-

¹⁾ S = Sophie. Neje: gróf Török Zsófia.

²⁾ Eszményeknek élő természetét behatóbban jellemzi Beöthy Zsolt Horatius és Kazinczy. Budapest, 1890.

³⁾ Beöthy Zsolt: «Az Elysiumban él; szemében és ajkán Apollo és a Charisok.»

⁴⁾ «Seit den letzten Jahren meiner Kindheit horchte ich dem süßen Gesang der Schäfer-Muse zu», írja Gessnernek. Kaz. lev. 37. l.

⁵⁾ Pály. Eml. Első szak. VI. és IX.

kor sír, ha nagy baj éri, hanem akkor, mikor örömmel telik el szíve. A sírás nála, mint koránál, élvezet-számba megy. Ha egy szép gondolatot olvas kedves költőiben, könnyekre fakad. Kazinczy úgy ebben, mint a természet kultuszában egészen korának gyermeke.¹⁾

De Gessner e kedvelése Kazinczynak még más jellemvonásaival is összefügg.

A gyöngédség, finomság, választékosság, mely ez idylleket jellemzi, megragadta Kazinczyt. Nála is az ízlés, a választékosság szeretete nagyon ki volt fejlődve. Mindenütt a finomságot kereste, s tán még a természet is jobban tetszett neki megnyesegette, mint vadon, szabadon. Berzsenyi néhol nagyon erős neki, Csokonait pedig épen a választékosság hiánya miatt mázolóznak tartja. Lakóhelyének neve sem elég szép neki, s Bányácska helyett Széphalomnak nevezi. Feleségét a viláért sem hívná Zsófiának, ezek a hangzók a ő fülét sértik. Sokkal gyöngédebbnek, sokkal finomabbnak találja a «Sophie»-t. — Gessner nyelve a maga választékosságával, stílusa a maga rhythmikus zengzetességével méltán elégitette ki az ő kényes ízlését.

Még két dolog az, a mit az idylleekben mintegy «decadence»-ban föltalált, s a mit az ő rococco-ízlése így talán még jobban üdvözölt, mint a maga eredetijében.

Egyik az antik világ, a pörög-római klasszikusok kedvelése, melynek szerelméhez szintén élete végéig hí maradt, mit legutolsó műve, a Sallustius-fordítási s bizonyít.²⁾ Gessnerben ebből a világból is van valami, mint már föntebb ráutaltam, csak hogy az utánzat minden gyöngeségével s a rococco-szellem erős kinyomatával.

A másik körülmény pedig, mely ez idyllek szeretetét benne fokozhatta, az, hogy e finom pásztornép pótolhatta nála a népies költészet nyers és durva népét. Itt is a nép fiai szerepelnek, csak hogy egészen kivetkőzve durvaságukból, mint eszményi, légies alakok. Theokríthoz képest ez is decadence, de e kornak és vele Kazinczynak épen ez tetszett.

Egy Gessner-féle idyll tehát épen megfelelt Kazinczy ideál-

¹⁾ L. Riedl Frigyes *Kazinczy és a német irodalom* cz. tanulmányát. Budapesti Szemle. 1878. 30. sz.

²⁾ A római irodalommal való kapcsolatát legjobban föltünteteti Beöthy Zsolt értekezése: «Horatius és Kazinczy». Budapest, 1890.

jának valamely költői műről. Megvoltak benne azok a «szelid érzések», melyeket annyira szeretett. A természet kultusza, mely az ilyen csöndes merengésű kedélynek való. A görög mythologia istenei, kiket mindenek fölött költőieknek tartott.

E fordítás Kazinczyra nézve általában igen jellemző. Minden momentumban, mely e fordításhoz fűződik, Kazinczynak egy-egy jellemvonása nyilvánul.

IV.

Ez idyllek fordításán közel 14 évig dolgozik. Már 1785-ben készen van, de a kiadás csak huzódik, s ő még egyre talál rajta simítani, javítani valót, míg végre 1788-ban kiadja, s még ekkor sincs megelégedve vele. Pályám Emlékezetében azt írja róla: «Én Gessnernek idylljeit adám ki Kassán 1788-ban, nem sietve ugyan, mert sok esztendőig tartogattam szekrényemben, de még mindig nem eléggé gyakorlott, nem eléggé biztos kézzel».

Ez a sok simítás, sok javítás is egy kiválóan jellemző vonás Kazinczyra nézve. Mindig farag, mindig simít a munkán, melyet ír s éveken át gyalulgat rajta. Elve neki, hogy jó munka, mely a kényesebb izlést is kielégíti, csak így készülhet el. A legtöbb írónál is, a kit megbírá, főkép azt kifogásolja, hogy nagyon sietve dolgozott, nagyon korán adta ki művét. A horatiusi kilencz évét nemcsak, hogy nem sokalja, de még kevesli is. Ő maga Sallustius fordításán majdnem élete végéig dolgozik, s ezt legkitünőbb munkájának tartja.¹⁾ Ratschkyról, az osztrák költőről például azt mondja: «Verselgetett, de könnyebben, mint jó verselőnek illik».²⁾ Tehát jó verselőnek nem illik könnyen verselni. Péczelitől is, Horváth Ádámtól is rossz néven veszi, hogy oly gyorsan dolgoznak.

¹⁾ 1823. decz. 20-án azt írja Guzmicsnak: Ma végzém végső gonddal Sallustomat. — — Nyugtalan vagyok látni, mint itélnek jobb olvasóink ezen igyekezetem felől. Bár úgy járhatnék vele, mint maga Sallust, a maga dolgozatával. Azt mondja minden, hogy rossz, hogy vétkes: de szép. — 1824. febr. 26-áról: «Én Sallustomban akarom kifejteni minden erőmet». S alább: «S minekutánna ez a két nagy író (Cicero és Sallust) első ifjúságom olta szerelmem vala, s Sallust még inkább, mint Cicero, úgy hiszem, hogy őket ismerem. Csak kivallom édes barátom, hogy engem Sallust tevé nyelvrontóvá» stb. «Kérdéseidre, hogy mért gyűjték Sallustra mindent, a nyomtatás fog felelni, melyet márcziusban fogsz venni.» — —

²⁾ Pály. Eml. 80. l.

Péczeliről így íté: «A hőslétkü férfiú nem gondola nevével, melynek *képzeltelen sietéssel irkált* könyvei által nem ígérhete tartósságot». «Neki lefordítani valamit annyiba kerüle, mint másnak papirosról papirosra leírni. Dolgozása oly sietéssel és még az ő idejében, mázolás volt.» Horváth Ádámról pedig így nyilatkozik: «Jól hata a közre, s ismét *sietve tett* és szennyes dolgozásai által a *törülgetéstől irtózó* és mindenre kész, s mindig és mindjárt kész Horváth Ádám is. Azt semmire sem leheté kérni, a mit megtagadott volna, ennek semmi sem juta éjjel eszébe, hogy el ne készítse estig.»¹⁾ Vörösmartynak sem tudja megbocsátani, hogy nem tovább dolgozott *Zalán futásán*, nem többet csiszolt rajta: «— Csudálom, — írja Guzmicshoz 1827. márczius 16-áról — hogy ez a lelkes ifjú a maga eposzával *ily hamar elkészülhete*, hogy azt *ily hamar kieresztheté*». Aztán igen jellemzőleg hozzá teszi: «A könyv másodsor jelent meg, a mennyire tudom. *Vallyon törtölt-e sokat?*»

Csodálhatjuk-e, ha ily elvek mellett Kazinczy a maga munkáit újra, meg újra kidolgozta. Erdélyi leveleit hatszor dolgozta át, önéletrajzát hétszer írja meg, Sallustiust maga sem tudja hány-szor fordítja, s egyszerre készül kiadni kétféle fordításban.

Gessnerét is tizenöt-szor dolgozta át.²⁾ És minő lelkiismeretességgel! Egy helyt nem érti az eredetit, levelet ír tehát Gessnernek, s felvilágosítást kér tőle, mit Gessner készséggel meg is ad.³⁾ A fordítást közli előbb Rádayval, kinek megjegyzéseit figyelembe veszi.⁴⁾

Gessner már különben tudta, hogy idylljeinek magyar fordítása is készül. Gróf Széchényi Ferencz vitte neki hírül utazása közben. Erről maga Kazinczy így emlékezik meg: «Czirjék (bécsi testőr, ki látogatást tevéen Zemplénben, többször érintkezett Kazinczyval) elbeszélé Bárócynak, mely csudákat látá ő Tokaj mellett, Báróczy Pászthorynak írta meg a hirt, Pászthory Széchényinek, a mit aztán Széchényi Gessnernek.»⁵⁾

Gessner-fordítását szintén Széchényi utján az a kitüntetés érte, hogy «Ferdinánd főherczeg, Mária Terézia fia hallván Szé-

¹⁾ Pály. Eml. 102. 103. l.

²⁾ K. Levelei Kishez I. 77. és Kaz. Lev. II. 384. l.

³⁾ Kazinczy Ferencz Levelezése. Kiadja dr. Váczy J. I. k.

⁴⁾ U. o. 96—100. l.

⁵⁾ Pály. Eml. 89. l.

chényitől, hogy Gessner idylljei magyarul is megjelentek, a könyv megküldését kívánta». ¹⁾

E fordítás, mint már ebből is kitetszik, nem csekély szerepet játszik Kazinczy életében s egész pályájára nagy befolyással van.

Ugy szólnán ezzel kezdi meg írói működését, s ez teszi nevét ismertté szélesebb körökben. Könyvének a körülményekhez képest nagy sikere volt. Ő maga elmondja egyik levelében, hogy kiknek tetszését sikerült megnyernie. Tetszett a fordítás: Rádaynak, gróf Teleki Józsefnek, b. Prónaynak, sőt a cancellár gróf Telekinek is, «kinek secretariususa azt írja, hogy a Gróff az asztal felett mondotta volna, hogy *oly tisztán van írva, a milyen tisztasággal még egy Magyar könyvet sem esmér*». ²⁾

E fordítás hozta őt összeköttetésbe a külfölddel Gessner útján. Mialatt a fordítás készült, már levelezett Gessnerrel, a mikor a fordítás megjelent (1788), megküldte azt neki. Az ajándékot már csak Gessner özvegye vizsonozhatta, mert Gessner 1788. márcz. 2-án meghalt. Az özvegy férje arczképével és munkáinak nagy negyedréti diszkiadásával ajándékozta meg Kazinczyt, ki ezeket mint ereklyéket őrizte. ³⁾

E fordításnak köszöni Kazinczy tanfelügyelői állását is. Akkoriban ugyanis II. József alatt Swieten állott a tanügy élén. Ennek segédje Pászthory volt, ki Báróczytól tudta, hogy Kazinczy Gessnert fordítja s «midőn kérelmem a Swieten előülése alatt hetenkint tartatni szokott ülésekben előfordula, — írja maga Kazinczy — Pászthory hajlék teljesíteni kívánságomat, mielőtt látott».

Ha eredeti idylleket írt volna, talán nem ért volna el ily sikert. De Kazinczy, kinek az volt elve, hogy jobb kitünő fordító-
nak lenni, mint középszerű eredetit írni, itt is csak ezen elvének hódolt, melyet egész életén át híven követett. Más az ő helyében olvasva Gessnert, ha az oly nagy hatással van rá, mint Kazinczyra, minden bizonynyal eredeti idylleket írt volna az olva-

¹⁾ L. Kazinczy munkái 1813. II. köt. Gessner élete. És Pály. Eml. 164. l.

²⁾ Kazinczy Levelezése. Kiadja Váczy J. 301. l.

³⁾ Pály. Eml. 212. l. és Kaz. Lev. kiadja Váczy. II. 328. l., hol Gessnerné levele van közölve.

sottak mintájára. *) De Kazinczy, inkább receptív, mint productív szellem volt és inkább csak a fordításnál maradt, bár a fellobbanás percében mégis megkísérlett eredetieket is írni. Pályám Emlékezetében is nyomát találjuk ennek: «Elkezdém fordítani az idylleket és az első hajóst. Sőt írtam eredeti idylleket is». De ezekkel bizonyára csakhamar fölhagyott, s visszatért kedves foglalkozásához a fordításhoz. S hogy ez helyes, meggyőződése maradt élete végéig. Pály. Emlékezetében írja erre vonatkozólag: «Akkor midőn én éltem, talán legokosabb volt fordítani jót, s minél lehet jobban, hogy követésre méltót adjon, mint a teremtésben, mint a szólásban, s a kettő által az ízlést nemesítse.»

V.

S ő valóban követésre méltót adott. Fordítása jól adja vissza az eredeti hangulatait, légységát, sőt a kissé svájczias németséget is mintegy imitálja az ő magyarsága, mely még küzd a hosszú szavak ellen, de azokat el nem kerülheti, s egy-egy tájszó is csak elősegíti ezt a dialektikus színezetet.

Kazinczy lefordította Gessner összes munkáit. 1788-ban kiadta «Gessner idylliumi» cím alatt, a mi Gessnernél: *Idyllen (Erste Folge)*, *Vermischte Gedichte* és *Idyllen (Zweite Folge 1772)* cz. alatt található. Később 1815-ben kiadta «Gessner Salamon munkái» cz. alatt *Ábel halálát*, a *Szemira és Szemin* cz. töredéket, *Daphniszt* és az *Első hajóst*. E két kötetet az 1788-ikot és az 1815-ikot 27 évi időköz választja el egymástól, a mi meg is látszik a fordítások tartalmi hűségén, nyelvén, orthografiáján egyaránt. Az idyllek Kazinczy pályájának első felét, a fogsága előtti időt, az 1815-iki kötet a második korszakbeli Kazinczyt, a nyelvújítót mutatja.

Az idyllek hűség tekintetében kielégíthetik a philologust is. Sehol még egy szó se vész kárba. Lefordít minden idyllt, egyet sem hágy ki. A francia fordításból valamint Gessner idylljeinek Frey-rendezte kiadásából a Kürschner-féle *D. Nationalliteratur*-ban hiányzanak: *Mirtil und Daphne*. *Mylon*. *Die übelbelohnte Liebe*. Kazinczynál ezek is megvannak.

*) Érdekes, hogy Horváth Ádám is ezt tanácsolja Kazinczynak. Egyik levelében, melyben Kazinczy Eraszt-fordítását bírálja, utasítást is ad neki, hogyan dolgozza át e páztorjátékot. S ha így átdolgozta, adja ki mint eredetit! (Kaz. Lev. 492. 1.) Ez különben a kor íróinál igen szokásos eljárás. Persze Kazinczynak más volt a véleménye e dologról.

A fordításnál nem elégszik meg a német eredetivel, hanem segítségül veszi a Huber francia fordítását is, sőt a második francia fordítást, a verses fordítást is meg akarja szerezni. Mint említettem, mikor egyik kifejezést nem érti, egyenesen Gessnerhez fordul felvilágosításért. *) Ilyen eljárás mellett nem csoda, ha eltérései oly csekélyek, hogy csak a pontos összevetés mellett vehetni észre árnyalatbeli csekély különbséget. Így:

Gessner: «Ja seit du Freund mich nennst, geliebte Daphne! seitdem seh ich die Zukunft hell und glänzend und jeden Tag begleiten Freud und Wonne.»

Kazinczy: «Sőt mióta Barátodnak hívsz édes Daphném, azólta előre tisztáknak látom óráimat, s minden napom örömré virad-fel». (I. Daphnéhez. I. könyv.)

S az ilyeneket is bizonyára öntudatosan, szépészeti szempontból cselekedte; jobban tetszett neki így.

Nem így a későbbi fordítások. Itt már gyakrabban tér el az eredetitől. Majd kihagy egyes szókat, majd szaporítja a jelzőket, sőt elfordul, hogy egész mondatokat is átugrik.

Már az önállóbb s kritikával fordító író munkája ez, kit az izlés vezérel, s ennek érdekében hozzá tesz vagy elvesz, sőt kész egész gondolatot is áldozatul odadobni, ha célja úgy kívánja.

Igy például *Ábel halálában* csekélyebb eltérések:

Gessner: «Sie hatten vor der Laube den Morgengesang und ihre Reden gehört, traten itzt in die Laube und umarmten ihre Kinder».

Kazinczy: «Ők az ernyő előtt hallgatták Ábelnek éneklését és a mit neki az elragadott Thirza mondott vala. Megölelték magzatjaikat».

Ez csekélység, de az idyllekben még ilyenek sem fordulnak elő, ott minden nyomról-nyomra egyezik.

Pl. Gessner: «Was für ein sanftes Entzücken fließt aus dir itzt mir zu, herbstliche Gegend?» Kazinczy: «Mitsoda tsendes gyönyörűség foly belőled reám, őszi vidék!»

Vagy:

Gessner: *Lieblieh ist diese Gegend, lieblieh des Abends Kuhlung*;

Kazinczy: Kedves a hely, kedves az estveli hívésség; *lung; lass uns hier verweilen. Daphne: Sieh, da an der Seite des*

*) Kaz. Lev. 51. l.

múlassunk egy-kevessé. Daphne: Nézd, ott a köszikla mellett *Felsen, das ist der Garten des jungen Alexis. Komm lass uns van a fiatal Alexis kertje. Jer nézzünk-bé a sövényénn. Legszebb über den Zaun sehn. Im Land ist dies der lieblichste Garten; kert az ezenn a tájon, egy sints ilyen szép rendbe; egy sints keiner so niedlich geordnet; keiner ist so gut gepflegt. Idyllen II. ilyen jó munkába'. II. könyv. 111. l.*

Kissé több az eltérés, mint az előbb említettben az *Ábel halála* következő helyén:

Gessner: «Schon drohen mir deine Vorwürf' aus deinen Augen.

Ihm erwiedert Adam mit freundlicher Wehmut: Sei mir gegrüsst, mein Erstgeborner! du weisst, dass du Vorwürfe verdienst, weil sie dir itzt schon aus meinen Augen drohn.»

Kazinczy: «Már olvasom dorgálásodat szemedben.

Olvasod dorgálásimat? kérdé bánatos szeretettel az atya; oh tehát érzed, Kain, hogy megérdemled azokat.»

A fordítás azonkívül, hogy kissé már szabad, az olvasás fogalmával anachronismust vitt be a költeménybe.

Jelzők betoldásával van bővitve Kazinczynál például a következő hely:

Gessner: «Mein Sohn, mein Geliebter, umarme mich! — O wie hat mein Gram sich in Freude verwandelt!»

Kazinczy: «Ölelj-meg, ölelj-meg engem, *boldog* atyádat! Oh mint változék *vig* örömmé *múladékony* bánatom!» (*Ábel halála* I. ének.)

Két mondat van kihagyva a következőnél:

«Oh du! (so rief itzt Kain) wie soll ich dich nennen? — o wie ein heiliger Engel! Was für Trost leuchtet in das Dunkel meiner Seele? Mehala mein Weib! ja! itzt wag' ich's, itzt wag' ich's dich zu umarmen. *Ach! könnt' ich meine Empfindung dir ausdrücken! Das inbrünstigste Umarmen, alle meine Thränen können's nicht!*» Itzt drückte Kain sein Haupt an ihre Brust; etc.»

Kazinczynál: «Oh te, kiálta Kain: minek nevezzelek én tégedet? Mert te nékem olyan vagy, mint az Angyal, a ki az inségben jajgatónak vigasztalást hoz az Úrtól. Szavaid eloszlatták lelkemnek homályát. Méhala! én hitvesem! én nőm! ah most ismét által merlek ölelni, ismét szivemre merlek szorítani! Ekkor Mehalának melléhez szorította fejét. stb.» (*Ábel halála* V. 203. l.)

Ily összevonás van Ábel halála I. énekében. 27. l. 16. sor, s 28. l. 7. sor.

Ezek mind csekélységek, de nagyobb eltérések Kazinczynál nem fordulnak elő. A többihez képest e legutolsó példa szinte csodálatos merészségnek látszik. Mert ilyen hosszabb mondatot nem szokott kihagyni, legfeljebb egy-egy rövid kis mondatot, melynek gondolata már úgy is ki van fejezve, oda érthető. Mint pl.

Gessner: Es lieben die Götter in den Hainen und die Götter in den Flüssen; und die Nachtigall singt von dir die stillen Nächte durch! *Alles liebt, o Amor! süsser Gott der Liebe!*

Kazinczy: Szeretnek az Istenek is a ligetekben, az Istenek is a folyamokban s a fülemile terólad énekel hosszú éjében! Oh Ámor! szerelemnek édes Istene!

Czélja, úgy látszik, az ilyennel csak az volt, hogy a magyar szöveget ne tegye hosszabbá, mint a minő a német. Hiszen a magyar szók úgy is oly hosszúak, «fél-réf hosszaságúak», mint az *Idyllek* előszavában panaszkodva említi.

A mi tehát a fordítás hűségét illeti, Kazinczy fordítása pont-ról pontra megegyezik az eredetivel. Nem hágy ki sehol hosszabb szakaszt, nem enged kárba veszni egyetlen gondolatot sem. Legtöbb, a mit kihágy, egy-egy mondat. De ezek is olyanok, hogy nem tartalmazznak újabb gondolatot.

Csupán árnyalatbeli különbségeket vehetni észre.

Ilyenek voltak nagyrészt a fönt elősoroltak. Legtöbbször öntudatosan teszi ezt a széphanzás szempontjából. Az I. idyll elején például «Gewühl» helyett «fegyver-csattogást» tesz. Erre nézve azt írja Gessnernek: «Ich habe nicht Muth genug, anstatt des ungarischen Waffengetös ein jedes Gewühl zu setzen, weil es das Zuschlagen des Schilds und der Säbel sehr glücklich ausdrückt. Kann es bleiben oder nicht?» (Kaz. Lev. 53. l.)

Fordításának e helye azonban kétségkívül mégis fölülmulja a Huber francia fordítását, mely máskülönben igen hű és igen szép fordítás is. Álljon itt az eredeti s e két fordítás:

Gessner: Nicht den blutbespritzten kühnen Helden, nicht das öde Schlachtfeld singt die frohe Muse; sanft und schüchtern flieht sie das Gewühl, die leichte Flöt' in ihrer Hand.

Kazinczy: Nem a vérrel béfeskendezett bátor Bajnokot, nem az Űtközet pusztá helyét éneklei a rig Músa: rebegeve szalad ő, mezei sipjával, a fegyver-tsattogás elől.

Huber : Ce ne font ni les Heros farouches et teints de sang, ni les champs de bataille couverts de morts que chante ma Muse badine. Douce et timide elle fuit, la flût légère à la main, les scènes, tragiques et tumultueuses.

A szöveget nem érti félre sehol, s ha a gondolatnak mégis más árnyalatot ád, ezt tudatosan teszi. Így például: «Habt Dank, habt Dank, ihr kleinen Tauben!» ezt így fordítja: «Néktek, néktek köszönöm ezt, kis galambok!» Tehát azt emeli ki, a mi a németben nincs kiemelve: néktek! úgy, hogy az ő mondata visszafordítva németre így hangzik: «Euch, euch, habe ich dies zu danken, ihr kleinen Tauben!» Ezt is nem azért fordította így, mintha a szöveget félreértette volna, mert a *néktek* szó pl. a francia szövegben, melyet használt, nincs is meg: «Grand-merci, grand-merci, charmantes colombes!» — mondja Huber. Itt Kazinczyt ismét a széphanzús vezérelte. Nem akart oly hosszú szót, mint: köszönöm ismételni, hogy esetleg hat ő kerüljön egymás mellé. Sőt a rhythmus sem lett volna ugyanaz. Az ő füle ilyesmit nem tűrt meg.

Nem ragaszkodik a szöveghez ott, a hol egy vagy más tekintetből ajánlatosabb eltérnie attól.

Ilyen például az a kedves idyll, melyben Gessner leírja, hogyan támadt fel önkénytelenül a szerelem két gyermekben, s hogyan tanulják meg a csókot a galamboktól a nélkül, hogy tudnák, mi az. Mikor látják a galambok, hogy csipkedik egymást:

Damon: — — — Reiche deinen Hals mir her und deine Augen, dass ich dich schnäbeln kann.

Phyllis: Halt deine Lippen doch auf meine Lippen, dann, Damon, schnäbeln beide.

A francia fordító ezt így adja:

Phylis: Mets tes lèvres contre les miennes; et puis nous nous becqueterons l'un l'autre.

Kazinczy: Tartsd csak szádat ez enyímre, Dámon, úgy csipkedik ők egymást.

Ez finom árnyalatbeli különbség, mely Phyllist Kazinczynál még kedvesebbé teszi. Gessnernél és francia fordítójánál a lány mintegy azt mondja: hadd kóstoljam én is! Kazinczynál pedig: *de épen úgy* tegyünk ám, mint azok!

Mint említettem, többször és több szabadságot vesz magának az 1815-ben megjelent *Daphnis*-ban. Az első könyv e helyét például:

«Dann drückten sie sich einander, so sehr sie konnten, und küssten sich müde.»

Kazinczy szabadabban így fordítja:

«Igy állának sokáig öszvefont karral, öszveforradott ajakokkal, s lelkeik csókjaikban látszottak egymásba általömlöni.»

Ezek is mutatják, hogy Kazinczy nem ragaszkodott oly szorosan az eredeti kifejezéshez, hogy a hűségnek föláldozta volna akár a magyarosságot, akár a jóhangzást.

Germanismus alig van benne. Sokkal kevesebb van benne mindenestre, mint a jelenkor elsietett fölületes fordításaiban. Nagyon kell keresnünk, míg végre akad egy-egy. Ilyenek például: Néki valami lányka van szivében. Ez germanismus, bár nem az eredetinek fordítása. Az még felülőbb germanismus lett volna.¹⁾ Látszik, hogy itt még nem elvből fordította a germanismust. Inkább található az 1815-iki kötetben, hol már talán elvből sem igyekezett azt kerülni. Mindamellet is igen kevés van, s ezek is nem nagyon szokatlanok vagy feltűnők. Igy: «Számítalan nyájakat bír». (Daphnis I. k.)²⁾ «Ámor hirtelen egy rúdat hagyta magasan felnőni a sajka közepéből.» (Első hajós II.) «Hogy Pán áldja meg nyájátokat!» (Daphnis III.)

Itt már Kazinczy, mint újítóhoz illő, merészebb. Az idyllek fordításában azonban még nem igen újít. Az előszóban ugyan panaszkodik «fél-réf hosszaságú szavaink» ellen, de azért még nem igen kurtítja meg őket. Legfeljebb a *fa*-nevek mellől meri elhagyni a *fa* szót. Igy: *füz*, *szil* fordul elő itt-ott (45. l. 50. 51. l.) A gyök-elvonást még nem alkalmazza. Az előszóban azt is kijelenti, hogy az idegen szókat sem kerüli, nem iparkodik mindent magyar szóval kitenni, mert az új elnevezés által veszthet az értelem, az energia, az idiotismus. Labyrinthus (272. l.), harmonia (271. l.), concert (258. l.), grátzia még megvannak itt.

Tájszókat és régi szókat azonban már itt is használ. A tájbeszéd nyomai, ha azt mondja Chloe: «Ah! megyek! amott legeli nyáját túl ezen a dombonn!» (82. l.) Vagy másutt: «Legyék hát; a mit te mersz; én is rá vetem magam!» (192. l.) Vagy az ily sza-

¹⁾ Az eredeti: Ein Mädchen sitzt ihm tief im Busen.

²⁾ Az idyllekben (1788): «Sok földdel és nagy nyájjal birt az öreg s egy gyönyörű Lyányka volt örökösse.» (A fa-láb) III. k. 255. l.

vak: fercsegő (238. l.), hembelyegnek (260 l.), tömpe (258. l.), revés (115 l.).

Helyesírása is régies: fekütt, mennyünk, eggy. Ennek Horváth Ádám örül is, s levelében ki is fejezi megalégedését a fölött, hogy helyesírásuk egyezik.¹⁾

Már a későbbi fordítások mindezekben más stádiumot mutatnak. Idegen szókat már nem igen találunk. A félrőf hosszú szavak meg vannak nyesegetve. Mindenütt az ujitó keze látszik. Gyökelvonalások például: Kellem (Első hajós II.), homály (Ábel halála IV.), veszély (Áb. IV.), fény (Áb. IV.), árny (Áb. IV.) éj (Áb. III.), panasz (Áb. III.), körny (Áb. III.) stb. Újabb képzések: cselédkedni (Áb. IV.), csergeteg (Áb. IV.), képzelet (Áb. IV.), látszat, szallat (Áb. III), szaglatos fű (Áb. III.), magányi táj (Áb. III.), egyveleg (Daphnis), a lányok vonogatóztak (Daphnis I.), diadali örvendés (Áb. IV.), kifogyaszthatatlan (jószág Ab. IV.), redőli a gond homlokát (Áb. III.), borzadság (Áb. V.), hagyás (parancs, Első hajós II.), táplálmány (Áb. II.) stb. Az erény itt még: feddtelenség, erényes = feddtelen (Áb. II.). Összetételek: védleke (Áb.), védisten (Áb.), előrzemény (Ahnung), csüggedni-tudatlan (Első hajós).

Sőt még a fordulatokban is ujit, pl. «Hol mardossa most lel-két felriadt ismerete?» (Áb. V.)

Fordításáról valóban elmondhatjuk, hogy szép fordítás. Magyaros, jó hangzású, rhythmikus. Jól adja vissza az eredetinek lágy sentimentalismusát, eltalálja a hangot, melyen szólania kell, s a fordítás ugyanazt a szellemet tükrözteti vissza, ugyanazt a hangulatot kelti, mint az eredeti.

Pedig ezt nem volt könnyű elérnie. S e nehézségre figyelmezteti Horváth Ádám is Kazinczyt, mikor azt írja neki: «Olyan feleséges ez a mi nyelvünk, hogy ritkán illik az ő hangján a fiatal természetű játzsizág.»²⁾ Valóban nyelvünk akkori állapotában ily szép és a mellett ily magyaros fordítást adni, csak hivatottnak sikerülhetett! Milyen magyaros, majdnem népies íz van például ezekben: «Nem tudom, mi lel, miért ver a szívem!» (Idyllek I. 35. l.). «Lelkem, a te kezéd reszket; ne félj, nincs itt farkas». (II. k. 115.) «Meg-vólt a tsere, s tied volt a madár». (II. k. 126. l.) («Der Tausch war gemacht, die Vögelchen dein.) Ha áldást bocsátanak

¹⁾ Kaz. Lev. kiadja Váczy. I. k.

²⁾ Kaz. Lev. kiadja Váczy. I. 285. l.

ránk a jó Istenek, nem lesz boldogabb egy bokor, mint én és te. (II. k. 127. l.) Mikor térdére vett bennünket, el fakadt sírva. (II. k. 144.)

Sokat ad a széphangzásra. Ennek még az értelmet is feláldozná. Gessnerhez írt levelében is azzal menti magát, hogy a «Gewühl» szót «fegyvercsattogás»-sal fordítja, hogy e szó hangzása jól fejezi ki a háború zaját. Huber, Gessner francia fordítója is hasonlóra törekszik. Az eredetinek hangzását is vissza akarja adni. Az előszóban mentegeti magát, hogy a *Krug* szó fordítására a nem irodalmi *cruche* szót használja. Használhatta volna — mondja — a *vase* vagy *coupe* szók egyikét is, de a német *Krug* hangzásának sokkal jobban megfelel a *cruche*.

Im itt volt Kazinczy előtt a példa, s ő nem akart e mögött maradni. És nem is maradt. Sem a szép hangzás, sem a rhytmus tekintetében.

A Gessner rhytmikus, numerosos prózáját törekszik visszaadni, lehetőleg röviden, s nem egy helyt fölül is mulja a francia fordítást. Így a fentemlitett hely:

Gessnernél: Aber er ist zerbrochen, er ist zerbrochen, der schönste Krug! Da liegen die Scherben umher!

Huber: Elle est cassée! elle est cassée la plus belle des cruches! en voici les morceaux autour de moi.

Kazinczy: El-tört, el-tört a szép korsó; imhol a tserépe!

Kerek mondatokra törekszik, s néha inversiókkal segít a rhythmuson. Csak néhány mutatványt e prózából, melynek egyaránt van színe és zenéje:

«Mitsoda tsendes gyönyörűség foly belőled reám, őszi vidék! Mint tzi-frázza magát a halni készülő esztendő! Sárgán áll a som és a fűz a tó körül; sárgán állanak az alma- és körtvélyfák, a színet el-hagyta dombokon és még zöld völgyekbe', a tseresznye veres levelei között» stb. (Idyllek I. k. 85. l.)

«Szép látni, mint tévelyeg a nyáj a messzi dombokon a setét bokrok közt; de még szebb azt, ó Chloe, mint szövi-által szép barna hajadat a virág-koszorú. Szép a kiderültt Ég tiszta kékje, de még szebb a te kék szemed, mikor nekem nevetve int. Inkább szeretlek téged, édes Chloém, mint a sebes halak a tiszta tó-vizet; inkább, mint a patsirta a feljövő reggelt.» (Idyllek I. k. 46. l.)

Vagy későbbiekből:

«Zordon télben él, a ki nem szeret. Ollyan az, mint a peszedő patak, mely nem zuhog, mint a néma madár, mely nem éne-

kel, mint a száraz ág, mely nem virít. O Ámor! szerelemnek édes Istene!» (Daphnis.)

«Mit csinálsz, kérdé Melida; ah, mit érzek; meghalok! a gyönyör miatt! Uj, eddig soha nem érzett gyönyört tölt minden, a mit mondasz, minden a mit cselekszel, szívembe. De úgy-e itt maradsz? Ugy-e soha nem hagysz-el? Ugy-e velem maradsz minden munkám mellett? részt veszesz minden örömeimben.»

Jelzők közbetoldásával, melyek Gessnernél nincsenek meg, a stilust festőibbé teszi, sőt a numerust is segíti. Például:

«Oh, mint változék vig örömmé muladékony bánatom!» (Áb. halála I.)

«E munkák alatt múla el felettünk a perzselő nyár, s már a gyümölcspártájú ősz is vége felé közelített.» (Áb. II.)

Az ilyen jelzőket, mint *virágkoszorús tavasz* (Ábel halála II.), *szépalakú lányka* (Daphnis I.) különben is szereti. Mind a művészire való törekvés nyomai.

E törekvés látszik abban is, hogy ugyanazt a német kifejezést, mikor rövid közökben négyszer fordul elő, más-más szóval adja vissza. «Én nyomorú! Oh én nyavalyás! Én boldogtalan! Én istentelen!» Az eredetiben mindég: Oh ich Elender! (Áb. hal. I. 26—27.)

Ime mindenütt nyilatkozik a «kifejezés művésze».*)

Mindezeknek kevés a nyoma Kónyi János Gessner-fordításában. Kónyi is lefordította *Ábel halálát* és *Az első hajóst*. Fordítását persze nem lehet, de nem is szabad a Kazinczyéhoz mérni. A derek és buzgó «hadi szolga» törekvéseit teljesen méltányolhatjuk a nélkül, hogy azt Kazinczyéval helyezzük egy vonalba. Egy ember, kinek a sors adott tehetséget, de megtagadta a módot ahhoz, hogy arra a színvonalra emelkedhessék, hol tehetségét kifejtse. Pedig ő érezte magában a hivatást, s a maga erejéből törekedett magát fölkuzdni. A strázsamester üres óráiban, miket mások «sétálásra, játékra vagy hophujjára» fordítottak, könyveket szed elő, műveli magát, s mikor azt hiszi, hogy már eleget tud arra, hogy maga is forgathassa a tollat, elkezd fordítgatni különféle szép történeteket, miket olvasott. Mikor fordít, észreveszi, hogy nem mindenre van magyar szavunk. A mívelt írók mintájára

*) Beöthy: Horatius és Kazinczy.

ő is csinál tehát. Sőt csinál azután akkor is, mikor nincs szükség rá.

E sajátosságokat megtalálhatjuk «Ábel halálában» is, melyet 1775-ben, tehát jóval Kazinczy előtt fordított le.*) Kazinczy ismerte a fordítást. Ismerte Kónyi második Gessner-fordítását, az «Első hajóst» is. Sőt hatással is volt rá mindkettő. Egyes helyeken bizonyára csak azért nem használta az első kínálózó szót, mert Kónyinál is az van, s nem akart tőle átvenni.

Feltűnő, hogy az említett hely, hol Kazinczy az *olvasás* fogalmát viszi be e költeménybe, épen Kónyi hatása alatt született.

Kónyi így fordítja ezt a részletet:

«Már szemeidnek fenyegéseiből is látom reám szabott feddésidet.»

Ádám pedig szívszakadó örömmel viszonzá néki: «Üdvözlég én első szülöttem! Jól tudod, hogy feddéseket érdemelsz, mivelhogy már szemeimből olvasod azokat». (15. l.).

Kazinczy: «Már olvasom dorgálásodat szemedben.

Olvasod dorgálásimat? kérdé bánatos szeretettel az atya; oh tehát érzed, Kain, hogy érdemled azokat!»

Az egyes szókon is meglátszik némi hatás. Így a *látszat* szó már Kónyinál is megvan. A *hembelygőt* is használja. (Kónyi Áb. 28. l. Kaz. Idyll. 260. l.) A *képzeldik* (Kónyi Áb. 43. l.) megvan Kónyinál, a *képzelet* Kazinczynál (Áb. III.). A Kónyi *hajnallásának* (Áb. 7. l.) párja a Kazinczy *hajnallat-a* (Áb. I. 9. l.). A *lengeteg* (Kónyi Áb. 27. l.) ugyanaz a képzés, mint a *csergeteg* (Kaz. Áb. IV.). Hasonlók: *nevedékeny* (Kónyi Áb. 68. l.), *muladékony* (Kaz. Áb. 28. l.), *ültetmény* (Kónyi, Első hajós 13. l.), *táptálmány* (Kazinczy, Áb. IV.).

Nem folytatom e példákat, mert lehet, hogy jó részük nem is tud egymás keletkezéséről, s nincs köztük apasági viszony; lehet, hogy akkor, a nyelvújítás idején, ezek úgyszólván a levegőben voltak. A Kónyi fordításának azonban, ha mindjárt önkénytelen hatása is, de mindenesetre volt hatása a Kazinczy 1815-ben megjelent fordításaira. E hatás azonban csak bizonyos fokig terjed, s két dologban nyilvánul: Először is bizonyos kifejezések, melyeket Kónyi használ, mintegy megvesztegetik Kazinczy fantáziáját, s ő

*) Ábel' Kain által lett halála. Gessner irásiból Magyarra fordította Kónyi János Hadi Szolga. Pesten, Royer Ferentz Betőivel 1775.

is öntudatlanul nem a szerző intencziója, hanem Kónyi interpreta-
cziója szerint képzeli a dolgot. Ez csak öntudatlanul történhetik,
mert Kazinczy nagyon óvakodik tőle. A második az, hogy Kazinczy
egy-egy neki tetsző, fülének jól hangzó szó mintájára alkot új szókat.

Egyebekben azonban nagyon különböző e két fordítás. Ép
oly különböző, mint a két író, kitől származott. Egyik a nép fia;
egyszerű katona, ki magára hagyatva szedi össze innen-onnan,
a mit tud; a másik nemes családból való úr, ki gondos nevelésben
részesül s a legjobb mintákon csiszolja ízlését.

Kónyiban a paraszt mesemondóból megvan a terjengősség.
Kazinczy mintáiból tudja, hogy a rövidség erény. Kónyi fantáziája
kiszinezi, a mit a szerző csak jelzett; szereti a részleteket. Kazinczy
megmarad a nagy vonásoknál s nem részletekkel, hanem egy-egy
jellemző jelzővel színezi. Kónyi szeret cifrázni, sallangozni; s ebben
keresi a szépséget. Kazinczy egyszerűsége törekszik, mert világos
előtte, hogy a szépet a maga egyszerűségében föltüntetni sokkal
nagyobb művészet.

E tulajdonságok a következő mondatban is föltűnnek:

<i>Gessner:</i>	<i>Kónyi:</i>	<i>Kazinczy:</i>
«So sprach sie, und die zärtlichste, reineste Liebe goss unaussprech- liche Anmut in jeden Ton der Stimme und in jede Gebärde.	E-képen szóla Tirtza, és a legtisztább szere- lemnek kegyessége ki- mondhatatlan kelleme- tességgel mellőző min- den szavának hangját, s deli maga-viselése termetét méltóságosí- totta.	Ezt mondá; s a leg- tisztább, legforróbb sze- relem kibeszélhetlen keccsel öntötte el sza- vának minden édes zengzeteit, szemének minden édes pillantatát.

Kónyi is törekszik néha a változatosságra, hogy ugyanazt
különfélekép fejezze ki. De ezt oly helyeken teszi, hol az eredeti
kifejezésnek refrainszerű jellege van, s így ez a fordításban el-
vész. Pl.

<i>Gessner:</i>	<i>Kazinczy:</i>	<i>Kónyi:</i>
<i>Weiche, du Schlaf, von jedem Aug', ent- weichet ihr flatternden Träume! Die Vernunft geht wieder hervor und erhellet die Seele, wie die Morgensonne die Gegend erhellet. Sei mir</i>	<i>Távozzál minden szem- ről, oh álom, távozzatok játékos képek! Ismét visz- szatér az ész, s felvilá- gítja a lelket, mint a reggeli nap a tájékat. Idvez légy szép nap, ama czédrusok megól!</i>	<i>Állj-félre te szemeket szunnyasztó álom! Tá- vozzatok ti most híz- kedő álmodozások! mert az értelem jön elő a lelket megvilágosítani, valamint a reggeli nap- nak világa a tágas tér-</i>

gegrüsst, du liebliche Sonne hinter den Zedern herauf! du giessest Farb' und Anmut durch die Natur hin, und jede Schönheit lachet verjüngt uns wieder entgegen. *Entreiche, du Schlaf von jedem Aug', entfliehet ihr flattern den Träume zu den Schatten der Nacht.*

Te színt öntesz széllyel és kellemet, végig a természetben; s íme minden szépség ujjodva mosolyg reánk.

Távozzál minden szemről, oh álom, távozzatok, játssi képek, az éj árnyékaihoz!

helyeket meg szokta vidítani. Üdvöz légy kedves nap! melly a Tzédrusoknak örvényekből szivárkozol-fel; te szinesítéd és kedvesítéd a természetnek munkáit, és minden szépség újjúlván mosolyg reánk.

Távozzál te mindennek szeméinek behunyatásokra készítő álom! Szélledjetei ti haszontalansággal hizelkedő álmódzások és lépéseket kettőztessétek az éjszákának setétes árnyékaihoz!

Néhol úgy tetszik, mintha Kónyi hívebben fordítana, pontosabban adná vissza az eredetit.

Gessner:

Kain stund in betäubendem Schrecken, todtblass, kalter Schweiss umfloss die bebenden Glieder; er sah des Erschlagenen letzte krampfliche Bewegung und das rinnende zu ihm aufräuchende Blut. *«Verfluchter Schlag! rief er, Bruder! — erwache — erwache, Bruder!»*

Kónyi:

Kain megbódult és halaványodott ijedelemmel állá bámulva, tagjain hideg verítették folydogált; az agyonütöttnék zsibbaló mozgásait s a hozzá folydogáló gözölgő vért szemlélél: *Átkozott ütés! ugymond, ötsém! kelj-fel!..... kelj-fel, ötsém!*

Kazinczy:

Kain fagyáló ijedségben állá ott; képét a halál sápadása borította el, s hideg verejték reszkető tetemeit. Látta utolsó rándulásait a megöltnek, és az ömledező, feléje párázó vért. Térj magadhoz öcsém! kiálta; öcsém ébredj-fel!

Ez a hűség azonban csak látszólagos. A szók vannak visszaadva, nem a kép, a hang, a szín. Kazinczynál pedig ez van meg.

A különbség, mint az eddigi példákból látható volt, néha csekély. A két fordítás egyes szavai néha majdnem megegyeznek. De ez a csekély különbség épen az, a mi mindig megvan még a Kazinczy leggyengébb s a Kónyi legszebb helye közt is, ez a csekély különbség: a művészet zománca. *Az első hajóst és Daphnist lefordította Nagy Sámuel komáromi orvos is, 1797-ben — mint ezt*

Kazinczy maga is említi az 1815-iki kiadás bevezetésében. (Gessner élete.) E fordítást azonban nem tudtam megkapni.

Kónyi különben Gessner-fordításával derék munkát végzett. E fordításaiban is megvannak azok a jellemvonások, melyek többi fordításaiban s különösen Marmontel-fordításában föllelhetők. De hibái itt sokkal részekebben jelentkeznek, s e fordítás korához képest elég jó munka. Nem első, de nem is utolsó, mint maga mondja. *) Kónyi is újító, az 1815-iki kötetben Kazinczy is az. Kónyinak néha vannak szavai, melyek szerencsés alkotások, s maig is élnek. Igy *kimondhatatlan* (Kazinczynál kibeszélhetetlen), *viszszanozni* (ma : viszonozni), *szorgos*, *langal* (lángol) stb. Kazinczy nem egy szót alkot, mely nem válik közkeletűvé, de azért munkájából ezek nem rinak ki, úgy mint Kónyiéből. Kazinczyban sok volt az ízlés. Ez volt iránytűje a nyelvújításban is, melyet nem ő kezdett, nem ő fejezett be, nem is ő folytatott leghevesebben, melynek mégis ő képviselője, leghűbb kifejezője irodalmunkban. Az ő újításai nagyrészt átmentek a nemzet vérébe, a többieknek egy-egy szava lett közkeletűségűvé, a többi újítás feledésbe merült. A szókat, melyeket alkotott, a fordulatokat, miket átültetett, ma már nem érezzük idegeneknek. Kazinczynál a mi szép, az jó. S hogy mi szép, azt az ő mimosa-lelke mindig kiérezte.

Ez újítások azonban voltaképp csak az 1815-iki kötettel kezdődnek. Az 1788-ban megjelent idyllek még tiszták, magyarosak. Teleki is ezt a tiszta magyarságot emeli ki, Kazinczy is erre büszke. S e mellett megvan bennök az 1815-iki kötet minden jelessége is úgy, hogy csakugyan e kötet volt «első nevezetes lépés irodalmunkban Báróczy óta.»

VI.

Kazinczynak nem az volt becsvágya, hogy csupán fordítson, hanem hogy jó, példaszertű fordítást adjon. Visszaadni a tartalmat és alakot, szellemet és külsőséget egyaránt.

*) Az «Ábel halálához» írt előjáró-beszédben ezt írja: «A mi a fordítást illeti, sem első, sem utolsó, mert noha az eredeti nyelvet mindenütt szóknként és nyomban nem követhettem is (a melly lehetetlen, mert a nyelvnek természete ilyenén kényszerítéseket nem szenvedhet), az értelmet megtartván, tőle messze nem távoztam és a szóknak ékességét lehetőképen szabtam.»

És épen ez által nagy jelentőségű korára nézve.

Mindaz, a mi Kazinczyt mint írórt és embert jellemzi, föltalálható e fordításokban. Az idylli iránti vonzalom, a finomság, gyöngédség, a gondosság, a törekvés a szépet szépen visszaadni, a stilst jellemzetessé tenni; nagy tisztelete a német irodalom iránt, s végül a nyelv fejlesztése, régi szók s tájszók forgalomba hozása, új szók alkotása, sőt új fordulatok teremtése által.

Mikor e Gessner-fordításokat lapozgatom, szinte érzem belőle a Kazinczy ideális lelkét, s a lapok mögött szinte látom eszményi alakját, a mint kedves német könyvei között egy szép mondaton örvendezve, szelíd mosolylyal ajkán próbálgatja azt magyarul visszaadni — a kilenczedik vagy tizedik variánsban.

A kor egyéb nagy eseményei nincsenek lelkére hatással, csak a kor irodalma. Ebben neki is tetszik az, a mi korának tetszik. Mint Kónyi, ő is Marmontelt és Gessnert, a korbéli ünnepelt írókat fordítja. De mennyire másként. Hiszen ő Goethével azt tartja, hogy a költészet csak kevés választott számára való, a hivatlanokat hát kirekeszti a parnassusról.

De nemcsak a kor áramlata, saját egyénisége is az idyll felé vonja őt, s ennek nyomai is megvannak e fordításon ép úgy, mint a Kónyi egyénisége a maga fordításán.

Kazinczy Gessner-fordítása a kor irodalma s Kazinczy írói egyénisége szempontjából egyaránt nagy jelentőségű. Célom volt e nagy jelentőségét, melyet eddig nem méllányoltak eléggé, — kimutatni, földeríteni az összefüggést korával, felismerni rajta az egyéniség nyomait, s esetleg újabb adalékkal járulni Kazinczy írói jelleméhez.

E fordítások Kazinczy munkásságának jelentékeny részét teszik, s Kazinczyval, nevével, írói egyéniségével, egész korával annyira összeforrottak, hogy nélkülök e korszak irodalomtörténetének képe hézagos maradna.

WESZELY ÖDÖN.